

(в значении – нанести вред здоровью), *злострадание последнее* (кончина) и *мужеск пол.* Все остальные медицинские лексемы состоят из одного слова.

В ходе анализа «Посланий» Иосифа Волоцкого мы выявили 34 единицы медицинской лексики. В корпусе фактического материала были выделены следующие семантические группы: анатомическая (чело, ноги, десница, хребет, голова), нозологическая (язва, болезнь, недуг), стоматологическая (язык, зуб) и группа лексем, обозначающих названия внутренних органов (сердце, гортань). Явное количественное преимущество имеет анатомический тематический класс (16 лексических единиц). По происхождению 27 лексем являются старославянизмами.

Проведенный анализ медицинской лексики настоящего произведения с точки зрения семантики и функционирования позволяет сделать вывод о том, что на данном этапе развития языка лексика, обозначающая медицинские понятия, может употребляться как в качестве лексем в собственно медицинском значении, так и выполнять соответствующую семантическую и стилистическую функцию, обусловленную жанром произведения и задумкой автора.

Библиографические ссылки

1. Аникин И. Л. История русской средневековой медицины. Избранные лекции. Л. : Военно-медицинская академия, 1988. 38 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. И. Ярцевой. М., 2002. 709 с.
3. Послания Иосифа Волоцкого. М : АН СССР, 1959. 388 с.
4. Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.) / под ред. Р. Н. Цейтлин. М. : Русский язык, 1994. 842 с.

Міхнюк Т. В. (Мінск)

Архетып Маці-Радзімы ў беларускай кніжнай культуры

*...І тым заўсёды ганаруся,
што ў ішчаслівейшую пару
я нарадзіўся ў Беларусі
і так, як маці, гавару...*

С. Грахоўскі

Паняцце архетыпа ў энцыклапедычным значэнні выражае (ад грэч. *arche* – пачатак і *typos* – вобраз) агульначалавечы першавобраз, персанаж, што паслядоўна пераўтвараецца ў міфах, літаратуры і індывідуальным мысленні; спосаб сувязі вобразаў, што пераходзяць з пакалення ў пакаленне» [7, с. 9]. Першапачынальнымі ідэі архетыпу ў аб’ектыўна-ідэалістычнай форме з’яўляюцца Платон і Аўгустын. Затым гэты тэрмін сустракаецца ў нямецкіх рамантыкаў у пачатку XIX ст., але

сапраўднае жыццё архетып атрымаў у розных сферах ведаў (філасофіі, псіхалогіі, культуралогіі, літаратуразнаўстве). Яму надалі асаблівую значнасць і працы швейцарскага псіхолага Карла Густава Юнга (1875–1961).

Згодна з тэорыяй К. Г. Юнга, мадэлі чалавечага вопыту закадзіраваны па генетычнай лініі і пераходзяць з пакалення ў пакаленне. Гэта значыць, што тоесныя архетыповыя матывы і вобразы, як правіла, сустракаюцца ў няроднасных культурах і сферах мастацтва. «Правобраз, ці архетып, – піша К. Г. Юнг, – ёсць фігура, – будзь тое дэмана, чалавека або з’явы, – якая паўтараецца на працягу гісторыі ўсюды, дзе павольна дзейнічае творчая фантазія» [7, с. 75]. К. Г. Юнг разумеў архетып як агульначалавечы вобраз. Архетыпы «гняздзяцца» ў падсвядомасці чалавека незалежна ад яго нацыянальнасці, адукаванасці або густаў.

Пісьменнікі, паводле К. Г. Юнга, не толькіносяць у сабе гэтыя вобразы, але і здольныя іх рэпрадуцыраваць, пры гэтым рэпрадукцыя не з’яўляецца простаай копіяй, а напauняецца сучасным кантэкстам. У паняцце «архетып» К. Г. Юнг уключае не толькі вобразы міфалагічных герояў, але і агульначалавечыя сімвалы – агонь, неба, вада, дом, хлеб, маці і іншыя.

У 90-я гады ХХ ст. да паняцця «архетып» пачалі звяртацца і беларускія даследчыкі. Так, літаратуразнавец Уладзімір Мархель даў сваё азначэнне даследуемага намі паняцця: «Архетып – гэта амаль нязменная непарушаная зададзенасць, якая ўступае ў рэалізацыю на мяжы інтуітыўнай падказкі і ва ўсякай дзейнасці чалавека, у тым ліку і ў мастацкай творчасці, выконвае ахоўную ролю, прытым на ўзроўні родавага інстынкту самазахавання» [6, с. 12]. Да найбольш старажытных архетыпаў належаць: душа, мудрэц, Маці-Зямля, герой-багатыр, дэман і іншыя. Правобраз Маці-Радзімы таксама лічыцца старажытным.

Беларускія паэты і празаікі ХХ – пачатку ХХІ стст. звяртаюцца да фальклору, гісторыі беларускага народа з мэтай знайсці тлумачэнне сённяшняму дню і прадбачыць будучую карціну жыцця праз аднаўленне архетыпа беларуса. Ствараючы адпаведныя правобразы, пісьменнікі адлюстроўваюць у сваёй творчасці гісторыю беларускага селяніна, успамінаючы ўсё забытае, назапашанае пакаленнямі. У выніку ў беларускай літаратуры своеасаблівым сімвалам, увасабленнем нацыянальнай гісторыі, спадчыны, менталітэту з’яўляецца архетыповы вобраз Маці-Радзімы.

«Чаму ж чалавек заўсёды сумуе па сваёй роднай зямлі, як дзіця па маці?» – пісаў Ян Баршчэўскі. Пазней Ніл Гілевіч даў сваё лірычнае «тлумачэнне» гэтай з’яве: «Мой край, мой рай бульбяна-жытны! //

Зеленадолы, залаты! // Як спеў матулі – старажытны, // Як песня любай – малады!» [1, с. 555] Першавобраз Маці-Радзімы як бы грунтуецца на асацыятыўных малюнках з дзяцінства, якія адраджаюцца ў свядомасці мастакоў слова, прычым у большасці пісьменнікаў гэты вобраз звязаны з вясковай жанчынай. Гэта акалічнасць тлумачыцца тым, што жанчына, як і сама прырода, з глыбокай старажытнасці разумелася як важнейшы пачатак Сусвету. Вобраз жанчыны-сялянкі, гаспадыні дома, разумнай дарадчыцы і памочніцы мужа, асноўнымі рысамі характару якой з’яўляюцца ўвішнасць, гаспадарлівасць, прывязанасць да сваёй хаты і сям’і, уласцівыя найперш вясковай жанчыне. Жаночы вобраз, створаны ў беларускай паэзіі і прозе падкупляе сваёй ўнутранай сілай і характам.

Акрамя таго, правобраз маці звязаны з таямніцай з’яўлення новага жыцця, з пачынальнай чалавечага роду, ахоўніцай хатняга ачага. Маці ўласцівы пачуццё адказнасці за сваю сям’ю, мудрасць, самаахвярнасць, самаадданасць, стойкасць у перажываннях гора і разлукі. Жанчына-маці, як ніхто іншы, надзелена ўменнем суперажываць, разумець дзіця з першага гуку. Жанчына-маці ўспрымаецца пісьменнікамі як увасабленне Радзімы-Беларусі, сімвал роднага кута, вобраз, што асацыіруецца з роднай мовай – матчынай мовай: «Ты струменьчык матчынай мовы, // Быццам маці, не забывай» [5, с. 249], – пісаў У. Караткевіч.

Матыў па-сапраўднаму светлага, вечнага матчынага першавобраза, які паўстае з малюнкаў дзяцінства, апісваецца ў многіх карцінах паэзіі і прозы: у паэме Я. Коласа «Новая зямля», аповесці А. Кудраўца «Раданіца», апавяданнях Я. Брыля «Маці», «Сцежка-дарожка» і аповесці «Ніжнія Байдуны», паэме А. Куляшова «Далёка да акіяна», аповесці А. Жука «Сны пра маму». У лірыцы Р. Барадуліна – зборнік «Евангелле ад мамы», у вершах С. Грахоўскага «Першае імя», «Маці не спіць», «Усё ад маці», «Высокае імя», «Размова з маці», «З матчынага ліста», «Вечная маці», «Прыснілася маці», «Рукі», «Праводзіны» і іншыя. Усё гэта аб’ядноўвае вобраз Маці з вобразам Радзімы, мовы, што застаюцца самымі каштоўнымі ў іерархіі гуманістычных каштоўнасцяў беларусаў.

Пагодзімся з У. Мархелем – архетып «выконвае ахоўную ролю» і дададзім: такую самую ролю выконвае маці. Правобраз Маці-Радзімы з’яўляецца адным з улюбёных вобразаў беларускай класічнай літаратуры, у тым ліку творчасці Сяргея Грахоўскага. Яго вершы «Любоў мая», «Айчына», «Беларусь», «Мястэчка», «У Глуску», «Адзіная», «Мая радаслоўная», «Дубовы ліст» і шмат іншых прысвечаны Радзіме. Вобраз Бацькаўшчыны ў яго паэзіі цесна пераплецены з вобразамі маці і роднай мовы. Для паэта Радзіма і Маці – адно і тое ж «адзінае, вышэйшае імя»: «Матчына мова – спрадвечная

мова, // І першае ў ёй і апошняе слова, // Якое ніколі нікому не страціць, – // Маці – Радзіма, радзіма і Маці» [4, с. 19].

Паэт сцвярджае, што ўсё лепшае, што ёсць у нас, – добрая шчырая душа, сумленне, любоў да бацькоў, продкаў, роднай мовы, да неба, пад якім «нас паднялі рукі маці» [4, с. 102] – ўсё ад той, што дала нам жыццё. І ёй з сыноўняй любоўю паэт прысвячае шмат вершаў. Асабліва кранаюць чулыя словы ў яго славутым вершы «Мама»: «Не спала ты асеннімі начаі, // Хоць падала ад зморы галава, // Глядзела ў змрок вільготнымі вачаі, // Прывычная да гора удава...» [4, с. 12]. Гэты твор непераўздызены па эмацыянальнай сіле ўздзеяння, як і паэма «Бясмертнікі» (1976), дзе С. Грахоўскі ўслаўляе Маці, яе любоў і памяць пра сыноў, загінуўшых у полымі вайны.

Да архетыпу Маці-Радзімы часта звяртаюцца празаікі. Так, вобраз велічнай жанчыны-маці вельмі адметна намаляваны ў творчасці Янкі Брыля: «Колькі б разоў я ні вяртаўся ў творчасці да вобраза старой, панароднаму мудрай жанчыны-маці – перш за ўсіх мне ўспамінаецца свая. Нястомная, суровая і добрая» [2, с. 87]. Пра маці можна гаварыць бясконца. Але і без яе светлага вобраза нельга ўявіць ні роднай хаты, ні самага дарагога кутка на зямлі. Так, у апавяданні «Маці» (1957) празаік раскрывае нам сціпую і ў той жа час мужнюю беларускую жанчыну-маці, што шмат гора і пакут перанесла на сваім вяку. Парабкоўства ў панскім двары, смерць мужа, вайну, на якую пайшлі яе два сыны і зніклі бязследна, бясконцую трывогу і чаканне яе любых сыноў.

З годна з сюжэтам апавядання, да маці зайшлі па кавалак хлеба ды шклянку малака чужыя хлопцы, што ўцяклі з фашысцкага лагера. І яна іх прыняла, але за гэты ўчынак расплацілася сваім жыццём. Калі маці ішла на месца свайго пакарання, «ад роднай хаты да свежай ямы ў лапухах», «добрыя людзі бачылі яе пакутніцкі паход. І ўсім было зразумела, куды і завошта...» [2, с. 123]. Але ў гэты страшны час, у апошнія хвіліны свайго жыцця яна думала не пра сябе. Маці малілася за сваіх і чужых сыноў: «Хавай іх, Божа, усіх трох ад куль, дай ім усім убачыць матчыну магілу!» [2, с. 124]

«Брыль-гуманіст прызнае толькі адзін маштаб – маштаб чалавечай асобы, жыцця, якое даецца адзін раз. Ён упэўнены: мараль падтрымліваецца не дзяржаўным ладам, не ідэалогіяй. Яе аснова – агульналюдская, прыродная, толькі яна можа прывесці чалавека да подзвігу любові і самаахвярнасці. Праўда, ад слоў «подзвіг», «гераізм» Я. Брыль прынцыпова адмаўляецца» [2, с. 496]. І таму ў яго апавяданні «Маці» мы чытаем: «Маці не ведала, хто яна. Не думала аб тым, што не з адным толькі жахам глядзелі на іх паход сустрэчныя, – што вобраз

яе засядзе ў сэрцы многіх мужчын горкім, няўмольным дакорам, што вочы і рукі яе ўспамінаць будуць нават дужыя людзі, выганяючы з душы апошні страх перад начной партызанскай атакай» [2, с. 124].

«Маці не ведала, хто яна» – значыць, не ведала, што яна гераіня, не ведала, што яе ўчынак, прадыхаваны чалавечнасцю і простымі мацярынскімі пачуццямі, з’яўляецца подзвігам; не ведала, што для тых «многіх мужчын», у сэрцах якіх «засядзе» яе вобраз, яна стане напамінам пра іх родных маці, вытокамі сілы для змагання і вобразам спакутаванай Маці-Радзімы, якую трэба абараняць, як бы цяжка і страшна не было.

У творчасці Васіля Быкава вобраз жанчыны-маці, патрыёткі і проста чулага, справядлівага чалавека адлюстраваны ў асобе галоўнай гераіні аповесці «Знак бяды» (1982) Сцепаніды, прататыпам якой стала маці самога пісьменніка. Сцепаніда верыла ў справядлівасць і перамогу добра над злом, была пераканана, што на чужым няшчасці сваё шчасце не пабудуеш. У яе балела сэрца ад той несправядлівасці, гвалту, здзеку і абразы, што чыніліся ў вёсцы над аднасяльчанамі падчас калектывізацыі. У вайну Сцепаніда, якая і да яе ўмела і магла пастаяць за справядлівасць, не змагла змірыцца з новымі парадкамі, прынесенымі гітлераўцамі. Яна свядома канфліктавала з няпрошанымі гасцямі, змагаючыся з імі рознымі шляхамі. А калі паліцаі выйшлі на яе след, пачалі ламіцца ў хату, Сцепаніда, выразна ўсведамляючы свой лёс, абліла сябе газай і падпаліла. Задыхаючыся ў дыме і полымі, Сцепаніда думала, як бы апраўдваючы свой учынак з бомбай: «Можа, й добра, што з бомбай яе ніхто не бачыў. Добрым людзям і не трэба, а гэтыя хай шалеюць. Хай думваюць – дзе? І не спяць ні ўдзень, ні ўначы – баяцца да скону» [3, с. 87].

Гераічная смерць Сцепаніды ўспрымаецца як знак непераможнасці Маці-Радзімы, нязломнасці мацярынскага духу. У гэтым вобразе В. Быкаў увасобіў лепшыя рысы беларускай жанчыны: працавітасць, сумленнасць, душэўнасць, сілу і нязломнасць чалавечага духу, высокую чалавечую годнасць, а яшчэ гатоўнасць да самаахвярнасці.

Такім чынам, архетыпу Маці-Радзімы ў беларускай кніжнай культуры ўласцівы наступныя рысы вясковай жанчыны-маці: у мірны час – разважлівай дарадчыцы і клапацівай гаспадыні, захавальніцы хатняга цяпла і ўтульнасці, роднай мовы і культуры; у ваенны час – справядлівай і міласэрнай, самаахвярнай, цяроўнай і спакутаванай ад гора і перажыванняў гераіні.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэбны дапаможнік / А. М. Макарэвіч [і інш.]. Мінск : Вышэйшая школа, 2008. 688 с.

2. Брыль Я. Збор твораў: у 4 т. Мінск : Беларусь, 1968. Т. 4. 1968. 445 с.
3. Бугаёў Д. Я. Васіль Быкаў : нарыс жыцця і творчасці. Мінск : Народная асвета, 1987. 206 с.
4. Грахоўскі С. Выбраныя творы. Мінск : Кнігазбор, 2007. 544 с.
5. Караткевіч У. Збор твораў: у 8 т. Мінск : Маст. літ. Т.1. 1987. 431 с.
6. Мархель У. Прысутнасць былога : нарысы, артыкулы, эсэ. Мінск : Беларус. навука, 1997. 192 с.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. М. : Советская энциклопедия, 1992. Т. 2. 719 с.

Наседкина Н. И. (Гродно)
Особенности использования слова *табу*
участниками сетевого интернет-сообщества

Обязательным условием эффективного речевого общения в различных сферах жизни социума является установление и соблюдение правил и норм, регулирующих коммуникацию участников диалога. Главными регуляторами коммуникативной организации повседневного дискурса выступают нормы национального речевого этикета, освященные социокультурной традицией и обязательные для соблюдения всеми членами коммуникативной общности [1; 2]. В институциональных дискурсах эти общенациональные речевые нормы дополняются правилами, обусловленными системой статусно-ролевых отношений, действующих в рамках того или иного социального института.

Новой коммуникативной средой сегодня стал Интернет и его различные ресурсы: социальные сети, блоги, форумы, где размываются границы между нормативным и узуальным, между публичным и интимным, теряют свою ценность категории дистантности, социальной иерархии, вежливости [2; 3; 4].

Интернет-сообщества на основе таких ресурсов, с одной стороны, предоставляют полную свободу пользователям в выборе коммуникативного стиля и моделей речевого поведения и «не предъявляют каких-либо особых требований к навыкам и умениям индивида» [3, с. 15], с другой стороны, постепенно вырабатывают собственные «субкультуры со своими нормами, принципами, правилами, традициями и стереотипами коммуникативного поведения, получающими определенную систематизацию в “кодексах” (правилах форума, нормах сетикета, правилах грамотного флеймера и т. д.)» [5, с. 198].

Интернет-форумы как дискуссионные площадки предполагают письменное асинхронное политематическое общение пользователей в т. н. тематических ветках, в рамках каждой из которых принимаются